

CLASICI AI LITERATURII UNIVERSALE

HONORÉ DE BALZAC

Eugénie Grandet

Traducere din limba franceză și note

MIOARA IZVERNA

Prefață

LILIANA ANGHEL

CORINT

ÎN UNELE ORAȘE DE PROVINCIE¹ există case a căror vedere îți inspiră o melancolie egală cu aceea pe care ți-o provoacă mănăstirile cele mai întunecate, landele cele mai monotone sau ruinele cele mai triste. Poate că în aceste case sălășluiesc atât liniștea mănăstirii și ariditatea landelor, cât și rămășițele ruinelor. Viața și mișcarea de aici sunt atât de liniștite, încât un străin le-ar crede nelocuite, dacă n-ar întâlni, deodată, privirea ștearsă și rece a vreunei ființe nemișcate, a cărei figură, ca de schimnică, se pleacă peste pervazul ferestrei, la auzul unui pas necunoscut. O asemenea melancolie îți inspiră și înfățișarea unei locuințe situate în Saumur, la capătul unei străzi în pantă care duce la castel, prin partea de sus a orașului. Această stradă, acum puțin frecventată, caldă vara, rece iarna, întunecată în unele locuri, se remarcă prin sonoritatea pavajului ei din pietriș, întotdeauna curat și uscat, prin îngustime și sinuozitate, prin pacea caselor ei ce țin de orașul vechi și care sunt dominate de metereze. Locuințele de aici, de trei ori seculare, sunt încă solide, deși construite din lemn, și înfățișarea lor variată contribuie la originalitatea ce face ca această parte din Saumur să se afle în atenția amatorilor de lucruri vechi și a artiștilor. E greu

¹ În ediția originală, romanul este împărțit în capitole, șase la număr, nenumerotate, intitulate precum urmează: „Fizionomii burgheze”, „Vărul din Paris”, „Iubiri de provincie”, „Făgăduințe de avar”, „Nefericiri de familie”, „Așa e viața”. Cea mai mare parte din informația cuprinsă în note este luată din ediția după care s-a tradus.

să treci prin fața acestor case fără să admiri uriașele grinzi cu capetele cioplite sub forma unor figuri bizare, grinzi ce încunu-nează cu un basorelief negru parterul celor mai multe dintre ele. Ici, bucăți de lemn transversale, acoperite cu ardezie, desenează linii albastre pe zidurile șubrede ale unei locuințe terminate printr-un acoperiș susținut de un perete cu grinzi aparente și încrucișate, înclinat de ani, și a cărui șindrilă, putrezită, s-a deformat sub acțiunea ploii și a soarelui; dincolo, vezi pervazurile uzate și înnegrite de vreme ale ferestrelor, pervazuri ale căror sculpturi delicate de abia se mai deslușesc și care par prea ușoare pentru a susține oala de flori din argilă brună din care se înalță garoafele sau trandafirii vreunei biete lucrătoare. Mai departe, îți apar niște porți pline de piroane uriașe pe care geniul străbunilor noștri a trasat diferite hieroglife domestice al căror sens nu-l va mai afla nimeni, niciodată. Într-un loc, un protestant și-a scris crezul lui, în alt loc, un membru înfocat al ligii catolice l-a blestemat pe Henric al IV-lea sau vreun burghez și-a gravat emblemele nobleței sale de magistrat municipal¹, gloria uitată a acestei dregătorii. Aici se află întreaga istorie a Franței. Lângă căsuța șubredă cu pereții tencuiți grosolan, la care meșterul a lucrat de zor cu mistria, se înalță palatul unui nobil, unde, pe bolta porții de piatră, se mai văd încă vreo câteva vestigii ale stemelor sale, sfărâmate de diferitele revoluții care au tulburat țara după 1789. Pe strada asta, spațiile comerciale de la parter nu sunt nici prăvălii și nici magazine. Prietenii Evului Mediu ar regăsi în ele atelierele străbunilor noștri în toată naiva lor simplitate. Sunt niște săli joase, fără fațadă, vitrină, sau vreun perete de geam, adânci, întunecate și lipsite de ornamente exterioare sau interioare. Poarta lor este făcută din două părți

¹ În franceză, *noblesse de cloches* (sau *noblesse de la cloche*), sintagmă definită de dicționarul Littré ca fiind „numele ce li se dă descendenților din magistrați municipali”.

pline, grosolan ferecate; partea de sus se deschide în interior, iar cea inferioară, prevăzută cu o sonerie cu arc, se deschide și se închide întruna. Aerul și lumina pătrund în această hrubă umedă fie prin partea de sus a porții, fie prin spațiul care se află între boltă, podea și micul zid în care se încastrează niște obloane solide, scoase dimineața și puse din nou seara, prinse fiind cu chingi de fier fixate cu buloane. Pe acest zid, negustorul își expune mărfurile. Aici nu-i loc de niciun fel de șarlatanie. După natura comerțului, eșantioanele constau din două sau trei hârdaie pline cu sare și cu morun, din câteva baloturi de pânză, din sfori, din obiecte de alamă atârinate de grinzile din tavan, din cercuri de butoaie așezate de-a lungul zidurilor sau din câteva bucăți de postav puse pe rafturi. „Intrați?” O fată curat îmbrăcată, strălucind de tinerețe, cu basma albă, cu brațele roșii, își lasă din mâini andrelele și își cheamă tatăl sau mama, care vin și vă vând, la cerere, cu indiferență, complezență sau aroganță – după cum le e firea —, marfă de doi bănuți sau de douăzeci de mii de franci. Veți vedea un negustor de doage așezat la poarta casei și pălăvrăgind liniștit cu vreun vecin. În aparență, el nu are decât niște rafturi amărâte pentru sticle și două sau trei grămezi de scânduri, dar, în port, șantierul lui îi aprovizionează pe toți dogarii din Anjou. El știe bine câte butoaie *poate* vinde dacă recolta este bună. Vremea însorită îl îmbogățește, vremea ploioasă îl ruinează. Într-o singură dimineață, valoarea butoaielor¹ poate scădea de la unsprezece franci la șase livre. În acest ținut, ca și în Touraine, capriciile vremii domină viața comercială. Viticultori, proprietari de pământuri, negustori de lemne, dogari, hangii, marinari pândesc cu toții o rază de soare. Când se culcă seara, ei tremură de teamă că a doua zi vor vedea că în timpul nopții a dat înghețul; se tem de ploaie, de

¹ Capacitatea butoiului la care se referă aici Balzac este de aproximativ 200 de litri.

vânt, de secetă, și vor apă, căldură, nori, la comandă. Între cer și interesele pământești există un veșnic duel. Pe rând, barometrul întristează, înseninează și înveselește fețele oamenilor. De la un capăt la altul al acestei străzi, pe vechea Stradă Mare din Saumur, cuvintele: „Ce vreme minunată!” trec din poartă în poartă, și fiecare om îi răspunde vecinului: „Plouă cu ludovici”, știind câți bani îi aduce o rază de soare sau o ploaie venită la timp. Sâmbătă, spre prânz, când e vreme frumoasă, de la acești neguțători de treabă nu poți cumpăra marfă nici măcar de o para. Fiecare își are via lui, pământul lui, și merge să-și petreacă două zile la țară. Aici, totul fiind organizat dinainte, cumpărăturile, vânzările, câștigul, negustorilor le rămân zece ore din douăsprezece pentru distracții, observarea celor din jur, comentarii și veșnice iscodeli.

Când o gospodină cumpără o potârniche, vecinii află pe dată și nu uită să-l întrebe pe soțul ei dacă friptura a fost gustoasă. O fată care se uită pe fereastră nu scapă fără să fie văzută de toți cei ce nu au altă treabă. Aici, gândurile oamenilor sunt la vedere, după cum aceste case de nepătruns, întunecate și liniștite, n-au niciun fel de mister. Viața se desfășoară aproape întotdeauna în aer liber. Fiecare familie se așază la poartă, aici mănâncă la prânz, aici își ia cina, aici se ceartă. Orice om ce trece pe stradă este cercetat din cap până-n picioare. Așa se face că, pe vremuri, când un străin sosea într-un oraș de provincie, el era luat în zeflema din casă în casă. De aici s-au născut tot felul de povești și tot de aici vine porecla de „oameni răi de gură” dată locuitorilor din Angers, care erau foarte pricepuți în aceste ironii orășenești.

Palatele din orașul vechi se află în partea de sus a acestei străzi, ce era locuită, odinioară, de nobilii din ținut. Impregnată de melancolie, casa în care s-au petrecut evenimentele povestirii de față era tocmai una dintre aceste clădiri, relicvă venerabilă a unui secol în care lucrurile și oamenii aveau acea simplitate pe

care obiceiurile franceze și-o pierd tot mai mult, pe zi ce trece. După ce ai urmat cotiturile acestui drum pitoresc, unde până și cele mai mici neregularități îți trezesc amintiri și al cărui efect general tinde să te cufunde într-un fel de visare mașinală, vei zări un intrând destul de întunecat, în mijlocul căruia se ascunde poarta casei ce-i aparține domnului Grandet. E cu neputință să înțelegi valoarea acestei expresii provinciale fără să cunoști biografia domnului Grandet.

Domnul Grandet se bucura în Saumur de o reputație ale cărei cauze și efecte nu vor fi pe deplin înțelese de cei care n-au trăit deloc într-un oraș de provincie. Domnul Grandet, căruia unii oameni îi mai spuneau și moș Grandet – dar numărul acestor bătrâni scădea tot mai mult —, era, în 1789, un meșter dogar înstărit care știa să citească, să scrie și să socotească.

Când Republica Franceză a scos la vânzare, în arondismentul Saumur, bunurile Clerului¹, dogarul, pe atunci în vârstă de patruzeci de ani, tocmai se căsătorise cu fata unui bogat negustor de scânduri. Luându-și cu el averea lichidă și zestrea adusă de nevastă, înarmat cu două mii de ludovici de aur, Grandet se duse la district², unde, datorită celor două sute de ludovici oferite de socrul lui aprigului republican ce supraveghea vânzarea domeniilor naționale, el obținu, pe o nimica toată, legal, dacă nu și legitim, cele mai frumoase vii din arondisment, o mănăstire veche și câteva ferme. Pentru locuitorii din Saumur, care nu erau prea revoluționari, moș Grandet trecu drept un om îndrăzneț, un republican, un patriot, un om preocupat de ideile noi, în timp ce de fapt dogarul nu era preocupat decât de viile lui. Fu numit membru în consiliul de administrație al districtului Saumur, și influența sa

¹ Vânzarea averilor bisericești a fost decretată în 2 noiembrie 1789 și în 17 mai 1790.

² Districtul este o subdiviziune a departamentului (în 1789), fiind mai mare decât arondismentul.

pacificatoare se făcu simțită atât pe plan politic cât și pe plan comercial. Pe plan politic, îi ocroti pe foștii nobili și se opuse cu toată puterea la vânzarea bunurilor emigranților¹; pe plan comercial, furniză armatelor republicane o mie sau două mii de butoaie de vin alb, în schimbul cărora primi câteva pajiști minunate, ce țineau de o mănăstire de maici, rezervate ca ultim lot. Sub Consulat, moș Grandet deveni primar, administră cu înțelepciune și, mai ales, se ocupă de culesul viilor; sub Imperiu, deveni domnul Grandet. Lui Napoleon nu-i plăceau republicanii. Îl înlocui pe domnul Grandet, care trecea drept un om ce purtase boneta roșie, cu un mare proprietar, un om cu particulă, un viitor baron al Imperiului. Domnul Grandet părăsi onorurile municipale fără niciun regret. Făcuse, spre binele orașului, niște drumuri minunate ce duceau la proprietățile sale. Pentru casa și pentru bunurile sale, foarte avantajos înscrise în cadastru, nu plătea impozite prea mari. După clasamentul diferitelor terenuri ce-i aparțineau, viile sale, datorită unor îngrijiri neîntrerupte, ajunseseră faima ținutului, expresie folosită pentru a indica podgoriile ce produc cea mai bună calitate de vin. Ar fi fost îndreptățit să ceară să fie decorat cu crucea Legiunea de Onoare. Acest eveniment avu loc în 1806. Domnul Grandet avea atunci cincizeci și șapte de ani, și soția lui aproximativ treizeci și șase. Singura lor fiică, fruct al iubirii lor legitime, era în vârstă de zece ani. Domnul Grandet, pe care Providența vru, fără îndoială, să-l consoleze pentru neplăcerile pe care le avusese pe linie administrativă, moșteni, în acel an, rând pe rând, de la doamna de La Gaudinière, născută de La Bertellière, mama doamnei Grandet, apoi de la bătrânul domn La Bertellière, tatăl defunctei, și, în sfârșit, de la doamna Gentillet, bunica sa după mamă: trei moșteniri a căror valoare n-a fost cunoscută de nimeni. Zgârcenia acestor trei bătrâni era atât de pătimașă, încât, de amar de vreme, ei îngrămădeau bani peste

¹ Vânzarea averilor emigranților a fost decretată în 14 august 1792.

bani numai pentru a-i putea contempla în taină. Bătrânul domn La Bertellière socotea că plasarea banilor este o risipă, fiind mult mai interesat de înfățișarea lor decât de beneficiile aduse de cămătă. Orașul Saumur estimează deci valoarea economiilor sale după veniturile bunurilor aflate la vedere. Domnul Grandet obține atunci noul titlu de noblețe pe care mania noastră pentru egalitate nu-l va șterge niciodată: deveni *omul care plătește cele mai mari impozite* din arondisment. El lucra o sută de pogoane de vie care, în anii buni, îi aduceau șapte până la opt sute de butoaie de vin. Avea treisprezece ferme și o veche mănăstire. Ca să facă economie, acoperise cu ziduri¹ ferestrele, ogivele și vitraliile, care, în acest fel, se păstrasera intacte. Mai avea și o sută douăzeci și șapte de pogoane de pășiște unde creșteau, în înălțime și în grosime, trei mii de plopi plantați în 1793. În sfârșit, casa în care locuia era a sa. Așa era evaluată averea sa vizibilă. În ceea ce privește capitalul de care dispunea, doar două persoane puteau să-l estimeze cu aproximație: una era domnul Cruchot, notarul însărcinat cu plasamentele cămătărești ale domnului Grandet; cealaltă era domnul des Grassins, cel mai bogat bancher din Saumur, la afacerile căruia podgoreanul participa când îi convenea, și în secret. Cu toate că bătrânul Cruchot și domnul des Grassins aveau cea mare discreție care dă naștere, în provincie, la încredere și la avere, ei îi arătau, public, domnului Grandet un respect

¹ Balzac face aici aluzie la anumite aspecte ale fiscalității din Franța, de la începutul secolului al XIX-lea: faptul de a avea cel mai mare impozit din arondisment era un semn că acea persoană deținea cea mai mare bogăție și, ca urmare, un semn de mare onoare. Listele contribuabililor erau publicate în ordinea descrescătoare a impozitării. Impozitul era calculat pe baza averii funciare. Ferestrele și porțile abației au fost zidite pentru a reduce valoarea impozitului instituit pe ferestre și porți, în timpul Revoluției din 1789 (și la care nu s-a renunțat decât în 1917). Acest impozit a avut efecte foarte dăunătoare asupra esteticii monumentelor și asupra condițiilor de igienă din casele de locuit.

atât de mare, încât observatorii puteau măsura valoarea capitalurilor fostului primar după cât de mare era servilismul lor față de el. În Saumur, toată lumea era convinsă că domnul Grandet are o comoară, o ascunzătoare plină cu ludovici și că noaptea se dedă inefabilelor bucurii pe care ți le oferă vederea unei mari grămezi de bani de aur. Cei zgârciți găseau un fel de certitudine uitându-se la ochii lui, ce parcă luaseră culoarea galbenă a metalului. Privirea unui om obișnuit să tragă un folos uriaș din capitalurile sale capătă, în mod obligatoriu, ca și cea a unui voluptuos, a jucătorului sau a curteanului, anumite deprinderi greu de definit, niște mișcări ascunse, lacome, misterioase, care nu scapă corelișionarilor lor. Acest limbaj secret formează, într-un anumit fel, francmasoneria pasiunilor. Domnul Grandet inspira, deci, stima respectuoasă la care avea dreptul un om care nu datora niciodată nimic nimănui, un om care, vechi în meseriile de dogar și de podgorean, ghicea cu precizia unui astronom când trebuia să fabrice pentru recolta lui o mie de butoaie sau numai cinci sute, care nu scăpa niciodată vreo posibilitate de câștig, avea întotdeauna niște butoaie de vânzare atunci când butoiul valora mai mult decât marfa conținută în el, care putea să-și depoziteze vinul în cramă și să aștepte momentul când reușea să vândă butoiul de vin cu două sute de franci, în vreme ce micii proprietari îl vindeau cu cinci ludovici. Vestita sa recoltă din 1811¹, strânsă cu înțelepciune și vândută cu încetul, îi adusese mai mult de două sute patruzeci de mii de livre. Din punct de vedere financiar, domnul Grandet semăna cu un tigru și cu un șarpe boa: știa să se întindă la pământ, să se pitească, să-și observe îndelung prada, să-i sară în spate, apoi își deschidea gura pungi, înghițea o grămadă de bani și se culca liniștit, precum șarpele care își mistuia hrana, impasibil, rece, metodic. Nu era om care să-l vadă trecând pe stradă și să nu încerce un sentiment de admirație amestecat cu

¹ În anul 1811 și-a făcut apariția o cometă care a făcut mare vâlvă.